

ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ SÜRECİNDE TÜRK SOLUNUN CEPHE KURMA FAALİYETLERİ: GÖRÜŞLER DERGİSİ VE TAN MATBAASI BASKINI (1945-1946)

İsa YILDIRIM *

Özet

II. Dünya Savaşı sonrası Tek Partili ve Tek Şefli sistemler çökmüş ve çok partili demokrasiler yükselişe geçmiştir. Savaş sonrası hem Dünya hem Türkiye için yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemde Türkiye bir yol ayrımındaydı; Türkiye ya kuruluşundan beri içerisinde olmak istediği Batı bloğuna girmeli ya da modern dünyadan kendini dışlamış, içe kapanık bir şekilde yoluna devam etmeliydi. Türkiye tercihini Batı bloğunda yani çok partili demokrasilerden yana yapmıştır. Türkiye hem dış hem de iç nedenlerden dolayı çok partili hayata doğru adım adım ilerlemiştir. II. Dünya Savaşı sonrası Sovyetler Birliği'nin vermiş olduğu nota ile Boğazların ortak savunulmasını istemesi Türkiye'nin Batı bloğu ile bütünleşmesini hızlandırmıştır. Sovyetlerin talepleri Türkiye'nin Amerikancı politikalar yürütmesinin görünür nedenleri olsa da ülke içerisindeki şartları da göz önünde bulundurmak gerekir. Savaş yıllarında güçlenen yerel sermayenin, Amerikan sermayesinin ülkeye girişi yönündeki istekleri Sovyet talepleri kadar hatta belki ondan daha fazla etkili olmuştur. Gerek dünya konjonktürü gerek dış baskılar ve ülke içindeki şartlar bir araya gelince Türkiye'nin çok partili hayata geçişi kaçınılmaz olmuştur. Bu şartlar altında Türkiye'de oluşan demokrasi atmosferinde yeni siyasi partiler kurulmaya başlamıştır.

Yeniden siyasi partilerin görülmeye başlandığı bu dönemde sınıf temelli cemiyetlerin kurulmasına izin verilmesi ile birlikte sol/sosyalist partiler kurulmuş ve sol/sosyalist yayınlarda da bir artış olmuştur. Bu dönemde tek başına iktidara gelemeyeceğini bilen sol/sosyalist hareket iktidara karşı cephe kurma faaliyetlerine girişmiştir. Sol/sosyalist muhalefet içerisinde önemli bir yeri olan Tan gazetesi ve Serteller çifti DP'nin kuruluşu aşamasında bu partinin geniş tabanlı bir demokrasi cephesi oluşturacağı düşüncesine sahip olmuşlardır. Sabiha Sertel'in öncülüğünde muhalefetin ve DP'nin sesini duyurmak için Görüşler dergisini çıkartma kararı alınmıştır. İlk sayısının kapağında DP'nin kurucularının da yer aldığı Görüşler dergisi

* Öğr. Gör., Çankırı Karatekin Üniversitesi isayldrm19@gmail.com

sadece tek sayı yayınlanabilmiş çünkü Tan Matbaası bir grup saldırgan tarafından tahrip edilmiştir. Bu olay DP'nin kuruluş sürecinde sol/sosyalist hareketle bağlarını koparmıştır. Ayrıca Amerika'nın sempatisini kazanmak isteyen kesimlerin Türkiye'de bir komünizm tehlikesinin varlığının az çok ifade edilmesi için kullanılmıştır. Tan matbaası baskını sonrası sol/sosyalist partiler ve sendikalar ile süreli yayınlar kapatılmıştır. Türkiye'de çok partili hayat sola yasaklı bir şekilde başlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Çok Partili Hayat, Türk Solu, Demokrat Parti, Görüşler Dergisi, Tan Matbaası Baskını.

FRONT-BUILDING ACTIVITIES OF THE TURKISH LEFT IN THE PROCESS OF TRANSITION TO MULTI- PARTY LIFE: GÖRÜŞLER MAGAZINE AND TAN PRINTING HOUSE RAID (1945-1946)

Abstract

II. After World War II, the One-Party and One-Chief systems collapsed and multi-party democracies began to rise. After the war, a new era has begun for both the world and Türkiye. During this period, Türkiye was at a crossroads. Either Turkey had to enter the Western bloc it wanted to be in since its foundation, or it had to continue on its way in an introverted way, excluding itself from the modern world. Türkiye has made its choice in the Western bloc, that is, in favor of multi-party democracies. Turkey has progressed step by step towards a multi-party life due to both external and internal reasons. II. After the World War II, the Soviet Union's request for the joint defense of the Straits, with the note given, accelerated Turkey's integration with the Western bloc. Although the demands of the Soviets are the visible reasons for Turkey's American policies, it is necessary to take into account the conditions in the country. The demands of the local capital, which was strengthened during the war years, for the entry of American capital into the country were as effective as, perhaps even more, than the Soviet demands. When Turkey's transition to a multi-party system is combined with the world conjuncture, external pressures and domestic conditions, it has become inevitable to adopt a multi-party system. Under these conditions, new political parties began to be established in the atmosphere of democracy in Turkey.

In this period, when political parties started to appear again, left/socialist parties were established and there was an increase in left/socialist publications, with the permission to establish class-based societies. In this period, the left/socialist movement, which knew that it could not come to power alone, started activities to establish a front against the power. Having an important place in the left/socialist opposition, the Tan newspaper and the Serteller couple acted together with the idea that the party would form a broad-based democracy front during the establishment of the DP. Under the leadership of Sabiha Sertel, it was decided to publish the Journal of Views in order to make the voices of the opposition and DP heard. The first issue of the magazine, Views, which also featured the founders of the DP, was only able to publish a single issue because the Tan Printing House was destroyed by a group of attackers. This event severed its ties with the left/socialist

movement during the founding process of the DP. It has also been used to create the impression that there is a danger of communism in Turkey by those who want to attract the sympathy of the United States. Left/socialist parties and trade unions and periodicals were closed. Multi-party life in Turkey started with a ban on the left.

Keywords: Multi-Party Life, Turkish Left, Democrat Party, Journal of Görüşler, Tan Printing House Raid

GİRİŞ

Sol kavramı, ‘Sosyalist’ ve ‘Komünist’ kavramından daha genel, iki kavramı da içine alan daha esnek bir terimdir. Siyaset sözlüğüne sağ-sol kavramlarının girmesi 1789 Fransız Devrimi’nin I. Cumhuriyet Meclisi’nden geçmiştir. Meclis toplantı salonunun sol kısmında eşitlik ve köklü değişiklikler yanlısı üyeler otururken sağ kısımda bu düşünceleri pek tutmayan ılımlı soylular yer almıştır. II. Meşrutiyet Türkiye’de sol akımların incelenmeye başlandığı tarih olmuştur. Türkiye’de solun klasik anlamda II. Meşrutiyetten sonra ortaya çıkması tesadüf değildir. 1908 hareketini burjuva devrimleri sınıfında görmek mümkündür. Çağdaş sol Batı’da 1789 Fransız Devrimi ertesinde olduğu gibi Türkiye’de de 1908-1925 yılları arasında doğmuştur. Türkiye’de 1908 devrimi ekonomik tabanı henüz oluşmamış bir milliyetçi burjuva hevesiyle, sömürgeleşmekten kurtulmak ve devletin gücünü canlandırmak niyetiyle yapılmıştır.¹

Avrupa’da olduğu gibi Osmanlı Devleti’nde de 18. ve 19. yüzyıllarda siyasi alanda önemli gelişmeler meydana gelmiştir. İlk olarak çeşitli gruplar tarafından cemiyetler kurulmuş ve süreç siyasi partilerin kurulması ile devam etmiştir. Bu dönemde Türk toplumu da seçim ve seçim hukuku ile tanışmıştır. Osmanlı Devleti’nde de Batı’da olduğu gibi siyasi alanda teşkilatlanma ve mücadele sınıf yapısı değişiminin neticesinde sosyal sınıfların ideolojik menfaatlerin çarpışması sonucu gün yüzüne çıkmıştır. Batı’dan farklı olarak Osmanlı Devleti’nde siyasi teşkilatlanma ve siyasi partilerin ortaya çıkışı oldukça geç olmuştur.²

II. Meşrutiyet döneminden beri Türk siyasal yaşamında partiler mevcut olmuştur. 1877 yılında I. Meşrutiyet döneminde gerçekleşen milletvekili seçimlerinde sadece adaylar yarışırken 1908 yılında II. Meşrutiyet’te siyasi partiler seçim yarışına katılmıştır. Meclis-i Mebusan’da birden fazla siyasi parti temsilcisi yer almış fakat bu çok partili hayat kısa sürmüş ve 1912 seçimleri -sopalı seçim- sonrası mecliste muhalifler olmakla birlikte 1913’te İttihat ve Terakki Partisi tek parti sistemine yönelmiştir.³

Sosyalizm Osmanlı Devleti’nde yerleşip gelişebileceği ortama sahip değildi. Sanayi kolları yoktu ve işçi sınıfı yeterli donanım ve çoğunlukta

¹ Mete Tunçay, *Türkiye’de Sol Akımlar 1908-1925*, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s.25.

² Kadri Unat, *Cumhuriyet Halk Partisi’nin Genel Seçim Propagandaları (1927-1957)*, Doktora Tezi, T.C. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2015, s.22.

³ Ali Çiftçi, “Tek Parti İktidarı Döneminde Çok Partili Siyasal Hayata Alternatif Katılım Modelleri”, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (24), 2018, s.310.

değildi. Kendilerini sosyalist aydın olarak tanımlayan kişiler dahi Marx, Engels ve önde gelen sosyalist yazarları bile tam olarak kavrayabilmiş değillerdi.⁴ II. Meşrutiyet dönemi fikir hareketleri içerisinde en zayıf olan sosyalist akımlar olmuştur. Osmanlı sosyalistlerinin meşrutiyet dönemi fikir cereyanlarına katkısı sosyalizmin klasik açıklamalarından öteye gidememiş ayrıca sıkıyönetim baskısı altında kendisini açıklama konusunda da büyük zorluklar yaşamıştır. Meşrutiyet atmosferinde kısa ömürlü olan günlük gazetelerin dışında sosyalist düşüncenin önde gelen yayın organı Hilmi Bey'in "İştirak" dergisi olmuştur.⁵

Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı yıllarında işçi örgütlenmeleri sekteye uğramış ve derin bir sessizlik yaşanmıştır. Grev yapamayan işçiler boykot hareketlerine başlamıştır. İşçi hareketleri 1919 sonrasında da devam etmiş ve yasak olmasına rağmen İstanbul ve bazı Anadolu şehirlerinde 1 Mayıs kutlanabilmiştir. Sol örgütlenme bu dönemde yeniden canlanmış, Şubat 1919'da İştirakçi Hilmi olarak bilinen Hüseyin Hilmi 1910 yılında kurduğu Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın devamı niteliğinde olan Türkiye Sosyalist Fırkasını İstanbul'da kurmuştur. Eylül 1919'da bir diğer sosyalist parti Şefik Hüsnü önderliğinde kurulan Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'dır ve 1920 yılı yaz başında İstanbul Komünist Grubu kurulmuştur. Bu dönemde Beynelmillel İşçiler İttihadı marangozluk, deniz ve bina alanında üç sendikanın kurulmasına öncülük etmiştir.⁶

I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarında sol/sosyalist hareket kısıtlı manada çalışmalarında devam etmiştir. 1919-1923 yılları arasında birkaç sol/sosyalist parti kurulmuş hatta bu partilerin etrafında geniş bir işçi kitlesi örgütlenmeye başlamıştır. Fakat Milli Mücadeleyi yöneten kadrolar 1921 yılından itibaren sol/sosyalist hareketler üzerinde baskı kurmaya başlamıştır.⁷ Cumhuriyetin ilanından sonra yeniden siyasi ve basın yayın faaliyetlerine başlamışlardır. Cumhuriyet Halk Partisi, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk siyasi partisidir ve 27 yıl boyunca tek başına ülkeyi yönetmiştir. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet

⁴ Aclan Sayılıgan, **Türkiye'de Sol Hareketler**, Otağ Yayınları, Üçüncü Baskı, İstanbul, 1976, s.76.

⁵ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt 1 İkinci Meşrutiyet Dönemi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s.44.

⁶ Ateş Uslu-E. Atilla Aytekin, **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat**, Yay. Haz. Gökhan Atılğan vd., Yordam Kitap, 3. Basım, İstanbul, 2019, s.111.

⁷ Mustafa Şener, "Burjuvazi Uygarlığının Peşinde- Örgütlenme Çabaları ve İşçi Eylemleri", **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Sosyal Hayat**, Editör Gökhan Atılğan, 3. Basım, Yordam Kitap, İstanbul, 2019, s.230.

Fırkası'nın kısa ömürlü muhalefet tecrübeleri bir tarafa bırakılacak olursa, 23 yıl boyunca CHP'nin karşısında hiçbir muhalefet partisi yer almamıştır.⁸

Aydınlık ve Orak-Çekiç dergileri ile sol/sosyalist hareket işçi ve emekçi haklarını savunmaya çalışmışlardır. 1925 yılında çıkarılan Takrir-i Sükun Kanunu ile sol akımlar yasal yoldan ayrılarak yeraltına çekilmek zorunda kalmıştır. 1925'ten sonra Türkiye'deki şartlara kendini uyduramamış olan sol iyice örselenmiş, buna rağmen sağ akım dönemin uluslararası şartlarında el verdiği ölçüde gelişme fırsatı bulmuştur.⁹

Türkiye'de sosyalizmin şekillenmesinde Türkiye, Sovyetler ve İngiltere arasındaki gelişmeler ve dengeler belirleyici olmuştur. Komintern, Türkiye'deki sosyalist harekete bu üçlü ilişki çerçevesinde bir yol haritası belirlemesini tavsiye etmiştir. İlk dönem sosyalistlere verilen görev kadrolarını korumak ve Kemalizm'e bu manada kan kaybettirmemek olmuştur. Sosyalistler 1930'lara kadar bu konuda hassasiyet göstermişlerdir. Sosyalistler Kemalist yönetimle mesafeyi yakın tutmaya çalışmıştır. Bunun nedeni, yönetimin kapitalizmi geliştirip işçi sınıfı sosyalizmi için gerekli koşulların oluşabileceği veya kapitalizm dışı program izleyip sosyalizme yönelebileceği ihtimali olmuştur.¹⁰

CHP iktidarı Türkiye'deki sol hareketleri yakından takip etmiş ve "Komünist Faaliyetler" olarak tüm sol/sosyalist hareketlere karşı hassas davranmıştır. 1930'lu yılların başından itibaren en küçük sol eylem, yayın ve düşünce ile bağlantılı kişiler takip edilmiş ve sık sık baskınlar yapılmıştır. Devlet aynı dönemde Yunanistan ve Bulgaristan'da meydana gelen bazı komünist ayaklanmaların Türkiye'ye de sıçramasından özellikle de ordunun disiplininin bozulmasından büyük rahatsızlık duymuştur. Bu dönem Türkiye'de komünist faaliyetler İstanbul başta olmak üzere Ankara, İzmir, Eskişehir, Kırıkkale ve Edirne gibi şehirlerde beyanname dağıtmaktan öteye gidememiştir.¹¹

⁸ Hakan Uzun, "Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1946 Olağanüstü Kurultayı", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi Journal Of Modern Turkish History Studies**, XIII/26 (2013-Bahar/Spring), s.140.

⁹ Baskın Oran, "İkinci Dünya Savaşında Türkiye de Siyasal Hayat ve Sağ Sol Akımları". **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, S 24 (1969): - <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ausbf/issue/3146/43733>, s. 260.

¹⁰ Metin Çulha, "Türkiye'de Sosyalist Düşüncenin Doğuşu: Konjonktürün Başatlığı", **Praksis**, S 6, Bahar-2002, s.20.

¹¹ Ali Ulvi Özdemir, "Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Türk Solunun DP ve Hükümet ile İlişkileri 1945-1946", **Atatürk Yolu Dergisi**, S 55, Güz 2014, s. 185.

Türkiye solu, 1930'lu yıllarda Kemalizm'in karşı devrimci safa geçtiğini iddia etmiş ve Türkiye Komünist Partisi bu konuyu yayınlarında tartışmaya başlamıştır. Kemalizm'in uluslararası sermaye ile iş birliği yapması, toprak sorununu çözmemesi, işçilerin örgütlenme hakkı başta olmak üzere emekçi kesimlerin hiçbir haklarının verilmemesi sol/sosyalist hareketle Kemalizm'in arasını açılmasına neden olmuştur. TKP artık Türk burjuvazisinin inkılapçı özelliğini yitirdiğini bundan dolayıdır ki yarım kalan inkılap sürecinin gerçek güç olan emekçi kesimler tarafından yapılması gerektiğini ifade etmiştir. 1935-1936 yıllarında işçi eylemleri ve sol/sosyalist yayın faaliyetlerinde bir canlanma başlamış, TKP tekrar harekete geçmiş ama 1936 yılında alınan 'desantralizasyon-merkezsizleştirme' kararı ile çalışmaları son bulmuştur. TKP tek parti dönemi ve II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar devam edecek olan politik tavrı, Komintern VII. Kongre'sinde (25 Temmuz-20 Ağustos 1935) alınan kararlar ve TKP için alınan desantralizasyon kararına göre şekillenmiştir. Komintern'in VII. Kongresi'nde sosyal demokratlar ve diğer anti-faşist kesimleri de içine alacak şekilde 'Birleşik Cephe' veya 'Halk Cephesi' kurma politikasına geçilmiştir. Ayrıca Avrupa'da yaklaşan savaş tehlikesi ve Almanya'nın Türkiye üzerinde nüfuzunu arttırmaya çalışmasına karşın, dış politikasında Sovyetlerle dostluk ilişkilerinin devam etmesini isteyen Türk hükümetini sosyal mücadeleler yıpratılmamasına gayret gösterilmesi hedeflenmiştir. TKP'nin II. Dünya Savaşı sonrası kurmaya çalıştığı 'İleri Demokrat Cephe' girişimlerini bu bağlamda düşünmek gerektir.¹²

1. Çok Partili Hayata Geçiş ve Sol

II. Dünya Savaşı'nın Türkiye'ye ekonomiden siyasete ve sosyal hayata kadar pek çok olumsuz etkileri olmuştur. Türkiye Milli Şef'in önderliğinde bir taraftan savaş dışı kalmaya çalışıyor diğer taraftan da savaşın neden olduğu ekonomik zorluklarla mücadele etmeye çalışıyordu. Savaş yıllarında kendini hissettiren iki temel sorun göze çarpmaktadır. Birincisi yiyecek ve içecek mallarındaki sıkıntı, ikincisi ise karaborsaydı. Karne sistemi pek çok sahaya yayılmış, temel ihtiyaç maddelerini bulmak çok zorlaşmıştı. Karaborsa ile mücadele hoş fakat boş laftan başka bir şey değildi.¹³ Askeri tedbirler ve dünya ticaretindeki düşüş üretimin azalmasına, enflasyonun artmasına, yolsuzluk ve karaborsaya neden olmuş, sonuç olarak geniş halk

¹² Eren Efe, **Demokrasiye Geçiş Sürecinde Türkiye'de Sol Basın (1945-1950)**, Doktora Tezi, İstanbul, 2016, s.65-66.

¹³ Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1960**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2020, s.26.

yığınlarının refah seviyesinde büyük düşüşler meydana gelmiştir. Fakat bu olumsuz şartlar tüccar ve toprak sahiplerinin ticaret burjuvazisine dönüşmesine hatta kısa sürede Türkiye'nin siyasi hayatını önemli derecede etkileyecek kadar güçlenmelerine sağlamıştır. II. Dünya Savaşı'nın ideolojik yansımaları olmuş, Almanya ve İtalya'da hâkim düşünce olan faşizm ve nasyonal sosyalizm Türkiye'de yöneticilerden aydın sınıfına kadar geniş bir kesimi etkilemiştir. Bu durum Türkiye'nin dış politikasına, ticari ilişkilerine hatta günlük gazete ve dergilerdeki haber ve fikir tartışmalarının şekillenmesini de etkilemiştir.¹⁴

II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye'de iklim değişmeye hazırdı. Bu durumu bütün politikacılar hatta CHP'nin katı tek parti rejimini savunanları dahi kabul etmişlerdi.¹⁵ Savaş sonrası Türkiye'de muhalefet gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Tek Parti'nin 'tek'liği tartışmaya açılmış ve Tek Parti yönetiminin bir üstünlük değil kusur olduğu yüksek sesle ifade edilmeye başlanmıştır. Savaş yıllarında palazlanan ve bürokrat bir partinin içerisinde hareket serbestisi kısıtlı olan ve toprak reformu gibi kanunlarla korkutulan burjuvazi, yönetimi ele almaya niyet etmiştir. Burjuvazi savaşın getirdiği ağır ekonomik tedbirler ve sıkıntıların altında ezilen geniş halk yığınlarının desteğini almayı başarmış ve sınıf yapısındaki değişim olgunlaşarak üst yapıya etkisini hissettirmiştir.¹⁶

Türkiye'nin çok partili hayata geçiş nedenlerinin iç ve dış faktörlerini birbirinden ayırmak çok güçtür. II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye'nin dış politikadaki önceliği savaşı kazanan ve yeni dünya düzenini kuracak tarafla iyi geçinmek olmuştur. Tek şef ve tek parti yönetimlerinin tarihe karıştığı bir dönemde Batı liginde yer alabilmek için en azından şeklen de olsa çok partili demokrasiye sahip bir ülke görünümü vermek önemliydi. 7 Ağustos 1946 tarihli Sovyet notasında Türk Boğazlarının Sovyetlerle ortak savunulması talebi tam da bu dönemde Batı ile kurulmaya çalışılan yakınlaşma için arandığı fırsat olmuştur. Sovyet notası, Türkiye'nin "kayıtsız şartsız Amerikancı bir politika" izlemesi konusunda buz dağının görünen kısmı olsa da asıl etkenin ülke içi şartlarda aranması gerekir.¹⁷ Savaş yıllarında palazlanan egemen sınıflar çok partili demokrasinin getireceği sakıncalı

¹⁴ Hasan Dinçer, "II. Dünya Savaşı Yılları'nda Türkiye'de Bir Dergi: Yurt ve Dünya", **Atatürk Yolu Dergisi**, S 42, Kasım 2008, s. 19.

¹⁵ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980**, Çev. Ahmet Fethi, Hil Yayın, 5. Baskı, İstanbul, 2015, s 28.

¹⁶ Baskın Oran, agm., s.237.

¹⁷ Ali Ulvi Özdemir, agm., s.189.

fikirlerden endişe etseler de aslında bu sayede Türkiye'ye gelecek olan Amerikan sermayesine aracılık edecekler böylece sermayeleri artacaktır. Esasen Sovyet istekleri Türk siyaset adamları tarafından çokta endişe ile karşılanmamıştır. Dış işleri Bakanı Hasan Saka Sovyet notası ile ilgili bir soruya “Rivayetler duydum. Fakat resmi bir talep olmadı” demiştir.¹⁸

Türkiye savaşa girmek istemediği için tüm gayretini bu amaca sarf ederken savaşan taraflara tavizler vermek zorunda kalmış ve dış politika gündən güne değişiklik göstermiştir. Dış politikadaki bu belirsizlik yani hükümetin hangi taraftan yana olacağını bilinememesi yüzünden hiçbir tarafı gücendirmemek için basındaki dış politika ile ilgili yazılar Batı ülkelerinin aksine sansüre uğramamıştır. Dış politikadaki bu belirsizlik Almanya'nın Sovyetlere saldırdığı 1941 yılı haziran ayına kadar devam etmiştir. Savaşta üstün konumda olan Almanya ile iyi ilişkiler kurulmuş hatta Ekim ayında Almanya'ya krom satışı başlamıştır. Dış politikadaki bu değişiklik iç politikaya da yansımış ve Alman yanlısı basının sesi daha gür çıkmaya başlamıştır. Üstelik en yetkili yöneticilerin Türklük ve milliyetçiliği öven demeçleri Türkçü/Turancı basın organlarını daha da cesaretlendirmiştir.¹⁹ Sabahattin Ali kendisine hakaret ettiği gerekçesiyle Nihal Atsız'a dava açmıştır. Sabahattin Ali'nin avukatlığını Ulus gazetesinin özel hukuk müşaviri yapmıştır. Bu durumda bürokrasi sağ ve solu birbirine karşı kullanmaktan çekinmemiştir.²⁰

1945 yılı yaklaşırken Milli Şef İsmet İnönü rejimin liberalleşmesi yönünde sinyaller vermiş, basında ifade özgürlüğü konusunda var olan baskıcı uygulamaların kaldırılması taleplerini yüksek sesle ifade etmeye başlamıştır. Bu dönemde CHP içerisindeki gruplaşmalarda iyice gün yüzüne çıkmıştır. Muhalif seslerden biri olan eski Dış İşleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras, II. Dünya Savaşı'nın Sovyetlerin kazanacağı inancına sahipti ve Türkiye'nin iç politikasının da buna göre olması gerektiği fikrindeydi. Aras, iç politika ile ilgili özellikle düşünce özgürlüğü konusundaki makalelerini ‘Vatan’ gazetesinde, dış politika konusundaki fikirlerini yani Sovyet yanlısı dış politika uygulanması konusunu ‘Tan’ gazetesinde yazdığı yazılar ile savunmuştur. Aralık 1945'te artık Avrupa'da bir Nazi tehlikesi kalmadığı anlaşılınca Serteller ve Aras yeni dünya düzenine dikkat çekmişlerdir. Tan gazetesi ve Aras'ın düşüncesi şöyleydi, yeni dünya düzeninde totaliter

¹⁸ Taner Timur, **Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş**, İmge Kitapevi, 4. Baskı, Ankara, 2020, s.65.

¹⁹ Baskın Oran, agm., s.250-252.

²⁰ Baskın Oran, agm., s.254.

sistemlere yer olmadığı, liberalleşmeye gitmeyen rejimlerin zorla dışarıdan müdahale ile liberalleştirileceği, bu yüzden Türkiye'nin bir an önce aklını başına alması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca Türkiye'nin kuzeyinde zafer kazanmış ve dünya siyasetinde söz sahibi olmuş bir Sovyetler Birliği'nin olduğu hatırlatılarak, bu gerçekliğe göre politika belirlenmesi gerektiği ifade edilmiştir.²¹

II. Dünya Savaşı'nın sonucunun belli olmaya başladığı ve değişim rüzgarlarının estiği dönemde 1944 Mayıs ayında CHP içerisindeki ilk muhalif sesler cılız da olsa bütçe görüşmeleri sırasında ortaya çıkmıştır. Görüşmeler sırasında özellikle Celal Bayar aykırı bir ses olarak ön planda olmuştur. Ocak 1945'te meclise gelen ve 11 Haziran 1945 tarihinde yasalaşan 4753 numaralı “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu”nun²² mecliste görüşüldüğü sırada meclis içindeki muhalefetin ilk defa elle tutulur şekilde örgütlenmesinin yolu açılmış oldu. Kanununun 17. maddesi işçi ve çiftçi lehine toprak kamulaştırması imkânı sağlıyordu. Meclisteki büyük çiftlik sahipleri bu maddeye tepki göstermişler özellikle de kendisi de çiftlik sahibi olan Adnan Menderes bu maddenin en büyük karşıtı olmuştur. Bu dönem “demokrasi” taleplerinin ifadesi gibi gözükse de gerçekte büyük toprak sahiplerinin sınıfsal çıkarlarının savunulmasından başka bir şey değildi.²³

12 Haziran 1945 günü CHP Genel Kurulu çok önemli bir toplantı yapmıştır. Bu toplantıda görüşülenler Türkiye'deki rejimin kaderi ile ilgiliydi. Türkiye'nin artık çok partili hayata geçmesinin vakti gelmişti ve bu partinin Celal Bayar ve arkadaşları tarafından kurulması hayırlı olacaktı. Toplantıda “Dörtlü Takrir” olarak isimlendirilen altında Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes'in imzası bulunan önerge görüşülmüş ve ret edilmiştir. Bu dört isim CHP tüzüğüne ve bazı kanunların değiştirilerek daha demokratik hale gelmesini teklif etmişlerdi. Bu istekler o dönem ülke içerisinde esen liberalleşme rüzgarları ile aynı

²¹ Metin Toker, *age.*, s.48.

²² Kanunun en tartışmalı maddesi 17. maddesidir. Bu madde büyük toprak sahiplerinin topraklarının kamulaştırılıp topraksız çiftçiye dağıtılması meselesini ele alıyordu.

Madde 17) Topraksız veya az topraklı olan ortakçılar, kiracılar veya tarım işçileri tarafından işlenmekte bulunan arazi, o bölgede 39 uncu madde gereğince dağıtmaya esas tutulan miktarın kendi seçtiği yerde uç katı sahibine bırakılmak şartıyla yukarıda yazılı çiftçi ve işçilere dağıtılmak üzere kamulaştırılabilir. Sahibine bırakılacak olan arazi 50 dönümden aşağı olamaz. Bu madde hükmünün uygulanmasında 15 ve 16nci maddelerin hükümleri işlemez. Geçici mevsim işçileri hakkında bu hüküm uygulanmaz, işçinin geçici mevsim işçisi olup olmadığı Tarım Bakanlığı belli eder. **Resmî Gazete:** 15 Haziran 1945, sayı 6032, s.8893-8897.

²³ Ali Ulvi Özdemir, *agm.*, s.191.

doğrultuydu. Fakat İsmet İnönü parti içi muhalefete pek sıcak bakmamış, *“Bunu parti içinde yapmasınlar. Çıksınlar, karşımıza geçsinler, teşkilatlarını kursunlar ve ayrı bir parti olarak mücadeleye girişinler.”* diyerek zaten çok partili hayata geçileceğini, bununda Celal Bayar’ın içinde olduğu bir oluşumun yapmasından duyduğu memnuniyeti ifade etmiştir.²⁴

Halk baskısı sonucu çok partili demokrasiye geçilirken burada “halk” olarak tanımlananlar ise toprak ağası, tefeci ve yoksul kesim aynı pota içerisine yer almıştır. Gerçekte ise ekonomik olarak egemen güçlerin baskısına da “halk baskısı” denilmiştir. Burada asıl önemli olan DP kuruluşu sırasındaki yönetici zümre ile olan işbirliğidir. DP’den önce ve sonra kurulan siyasi partiler bu iş birliğinden yoksundular bunun ya kısa sürede kapatılmışlar ya da siyasi hayatta hiçbir etki bırakamamışlardır. Mesela Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın ömrü kısa süreli de olsa ülke genelinde tanınmış olmasına rağmen bu dönem kurulan iki parti Ahali Cumhuriyet Fırkası ve Türk Cumhuriyeti Amele ve Çiftçi Fırkası’nın adları pek duyulmamış hatta hemen kapatılmışlardır. Milli Kalkınma Partisi de Temmuz 1945’te kurulduğu halde yönetici zümrenin desteğinden yoksundu. Hatta MKP’nin ifade ettiği anlamsızlığı 1 Kasım 1945 konuşmasında Milli Şef İsmet İnönü şöyle ifade etmiştir: *“Bizim tek eksiğimiz hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır.”* Tüm bunlara karşın DP’nin yönetici zümrenin onayını ve desteğini aldığı için daha rahat bir gelişme ve teşkilatlanma imkânı bulmuştur.²⁵

Çok partili hayata geçiş döneminde DP’nin CHP’ye karşı oluşturmaya çalıştığı muhalif hareket Mehmet Ali Aybar, Sabiha ve Zekeriya Sertel gibi sol kesimin önde gelen isimleri tarafından destek görmüştür. Savaş zamanı CHP iktidarının Almanya ile olan yakınlaşması ve ilişkilerinden dolayı ülke içerisinde anti-komünist/faşist akımların artmasına göz yummaları veya üstü kapalı destek vermeleri, sol/sosyalistlerin tepkisine neden olmuştur. Sosyalistler CHP’ye göre daha özgürlükçü gördükleri DP’ye daha ılımlı yaklaşmışlar, en azından 1946 seçimlerinde DP’yi desteklemişlerdir. Bazı sosyalistler “halk hareketidir, kitle hareketidir” diyerek DP içerisinde faaliyet yürütmek dahi istemişlerdir. Sonuç olarak CHP iktidarına karşı

²⁴ Metin Toker, *age.*, s. 60.

²⁵ Taner Timur, *age.*, s.34.

“Demokrat Milli Birlik Cephesi” veya “İleri Demokratlar Cephesi” kurma faaliyetlerine girişmişlerdir.²⁶

1946 yılında sol/sosyalist partiler Türkiye siyasi hayatında yeniden görülmeye başlamıştır. Bu partilerden biri de Esat Adil Müstecaplıoğlu'nun kurduğu Türkiye Sosyalist Partisi'dir. Bu partide TKP içerisinden ve dışarisından sol kadrolar bulunmuştur. Aziz Nesin ve Rıfat Ilgaz bir süre bu partinin üyesi olmuşlardır. Partinin yayın organları arasında ‘Gün’ ve ‘Gerçek’ gazeteleri yer almıştır. TSP, Mensucat İşçileri Sendikası başta olmak üzere pek çok sendikaların kurulmasında öncülük etmiştir. TSP'nin kuruluşundan sonra 10 Haziran 1946'da Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi kurulmuştur. Partinin kurucusu Şefik Hüsnü Deymer'dir ve partinin kurulmasında TKP'nin etkisi büyüktür. TSP'ye üye olan kişilerin daha sonra TSEKP'ye geçtikleri görülmüştür. ‘Sendika’, ‘Yığın’, ‘Söz’ gibi gazete ve dergiler partinin yayın organı görevini üstlenmiştir. Parti işçi sendikaları alanında faaliyet göstermiştir.²⁷

Türkiye'deki sol/sosyalistler çok kısa sürmesine rağmen 1946 yılında partileşme ve sendikalaşma imkânı bulmuşlardır. Baskılar ve kapatmalar sonucunda geniş halk kitlelerine ulaşamayan sol/sosyalist hareket çareyi başka bir yapıyla iş birliği yapma yoluna gitmişlerdir. Bu iş birliğinin ne kadar başarılı olup olmadığı veya ne kadar doğru olup olmadığı tartışmalı bir konudur. Fakat burada DP ile solun ilişkisini “hata” olarak isimlendirmek dönemin şartlarını iyi analiz etmeden yapılmış değerlendirmelerdir.²⁸

2. Sol'un Cephe Kurma Faaliyetleri

II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'de Türkiye Komünist Partisi veya o çizgide bir partinin etkin bir şekilde faaliyet göstermesi mümkün olmamıştır. Ekonomik sıkıntıların nedeni olarak görülen vurguncu, stokçu ve karaborsacı tiplere karşı bir cephe hareketine girilmiştir. Dönemin baskıcı ortamı düşünüldüğü zaman yapılabilecek tek şey de buydu. Fakat bu cephe faaliyeti istenen başarıya ulaşamamıştır. Bu dönem sol basını İstanbul'da “Tan” gazetesi, Ankara'da “Yurt ve Dünya” dergisi temsil etmiştir.²⁹

²⁶ Sinan Yıldırım, “Demokrat Parti ve Dönemi: Sol Tarih yazımında “Kayıp” Zamanın İzinde”, **Praksis**, S 18, <http://www.praksis.org/tumsayılar/18-sayi-tarih-yazimi-2/>, s.25.

²⁷ Ateş Uslu, “Çok Partili Hayata Dönüş Dönemi – Seçim Yasasının Değişmesinden 1946 Seçimlerine”, **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Sosyal Hayat**, Editör Gökhan Atılğan, 3. Basım, Yordam Kitap, İstanbul, 2019, s.368.

²⁸ Sinan Yıldırım, agm., s. 26.

²⁹ Tevfik Çavdar, **age.**, s. 450.

18 Haziran 1945'te Atlantik Beyannamesi'nin açıklanması ile birlikte Türkiye'deki muhalefetin de sesi yükselmiş ve cesareti artmıştır. Türkiye'de de diktatörlüğe, tek şef, tek parti ve polis devleti düzeninin sonu yaklaşıyordu. Bu durum sadece aydınlar ve halk tarafından değil aynı zamanda hükümet tarafından da öngörülmüştü. İtalya ve Almanya'da olduğu gibi Faşizm ve Nazizm fikirlerini savunanların sesi kısalmıştır. Savaş süresince Almanya'dan yana olan gazeteler ve devlet adamları söylemlerini değiştirmişler, özgürlük ve demokrasiden bahsetmeye başlamışlardır. Zekeriya Sertel, *"Bizim ağzımız çözülmüş, sesimiz yükselmişti. Artık açıktan açığa tek şef ve tek parti sistemine son verilmesini, demokrasiye gidilmesini istiyorduk."* diyerek basın ve aydınların üzerindeki baskının azaldığını ifade etmiştir.³⁰ Eylül-Aralık 1945 dönemi demokrasi temelli taleplerin arttığı ve siyasi mahkumları af taleplerinin dile getirildiği bir dönem olmuştur. CHP içerisindeki muhalefette sesini yükseltmiş ve Serteller ile Celal Bayar ve arkadaşlarının yolları kesişmiştir. Bir tarafta TKP yöneticileri diğer tarafta Bayar ve arkadaşlarının arasında köprü gibi duran Serteller aşırı soldan liberal sağa kadar uzanan geniş bir muhalefet cephesinin merkezinde bulunuyorlardı. Serteller, savaşın ilk yıllarında İnönü hükümetini ve Kemalist rejimi desteliyorlardı. Buna rağmen Celal Bayar'ın CHP içerisindeki hoşnutsuzluğunun da en başından beri farkındaydılar. Türkiye'de şartların değişmesi ile demokrasi rüzgarını arkasına alan bir muhalefet başlamış ve Serteller de bu muhalefetin önemli bir parçası olmuşlardır.³¹

Serteller ve Tan gazetesi, sol/sosyalistlerin o dönem dünyada uyguladıkları taktiği Türkiye'de de hayata geçirmeye çalışmışlardır. Bu stratejik taktik şöyleydi; sol/sosyalist hareket o ülkede mücadele eden demokratik cephe içerisinde yer almalı ve bu cephenin gücünü arttırarak toplum içerisinde ağırlıklı bir yer edinmeliydi. Bunun adı "birleşik cephe" politikasıydı. Tan gazetesinin temsil ettiği sol/sosyalist akımın tek başına iktidara gelmek gibi bir şansı yoktur. Çünkü Türkiye'de sol/sosyalist hareket, çeşitli nedenlerden dolayı geniş halk kitlelerine ulaşamamış, toplumsal ve siyasal alanda aktif bir siyasi güç olmayı başaramamıştır. Her dönem küçük gruplar halinde ve siyasi alanda marjinal kalmışlardır.³²

³⁰ Zekeriya Sertel, **Hatırladıklarım**, Can Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2019, s.223-224.

³¹ Ali Ulvi Özdemir, a.g.m., s.210.

³² Cemil Koçak, **Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) – İkinci Parti**, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s.777.

Şefik Hüsnü Deymer cephe kurma çalışmalarını şu şekilde özetlemiştir: *“Dikkat edeceğimiz nokta, muhalefet partilerinin idarecileri olmaya namzet olanları mümkün olduğu kadar sosyalist demokrasiye çekmektir.”* Gizli Türkiye Komünist Partisi 1945 yılında Tek Cephe kurma faaliyetlerinin yasal alana geçmesi için bazı girişimlerde bulunmuş ve “Görüşler” isminde bir derginin çıkartılmasına karar verilmiştir.³³

1 Aralık 1945 günü Görüşler dergisi yayın hayatına başlamıştır.³⁴ Zekeriya Sertel, kurulmakta olan DP'nin bir yayın organına ihtiyaç duyduğunu fakat Tan gazetesinin bu partinin yayın organı olmasına izin vermediğini belirtmiştir. Bunun üzerine Tevfik Rüştü Aras'ta Tan gazetesinin partinin yayın organı olamayacağı fikrini desteklemiş ve bu ihtiyacı karşılamak amacıyla haftalık bir dergi çıkartılmasını önermiştir. Sertel, parti adına bir dergi çıkartmak için Ankara'da toplantı yaptıklarını, bu derginin bağımsız olacağını, Celal Bayar, Adnan Menderes ve partiye yeni katılan üyelerin imzaları ile bu dergide yazı yazacakları konusunda anlaşmalarını belirtmiştir. Aynı günlerde Sabiha Sertel haftalık bir dergi çıkartma hazırlıkları içerisindeydi. Bu iki teşebbüs birleştirilebilir miydi? Sabiha Sertelin amacı özgürlük ve demokrasi yolunda tek bir cephe kurmaktı. Diktatörlüğe, İsmet İnönü'nün tek parti ve tek şef sistemine karşı olan herkesi tek bir amaç için birleştirerek bu cepheye genişletmek temel amaç olmuştur. Rauf Orbay böyle bir teşebbüsü desteklemek ile birlikte derginin yazarı olamayacağını söyleyerek özür dilemiştir. Fakat Celal Bayar, Adnan Menderes ve Tevfik Rüştü Aras, Sabiha Sertel'in tek cephe fikrini desteklemişlerdir.³⁵

İleride anlatacağımız üzere ‘Görüşler’ çevresinde oluşan cephe dağıldıktan sonra sol/sosyalist hareket ikinci bir demokrasi cephesi kurma faaliyetlerine başlamıştır. Celal Bayar ve arkadaşları ile solun ilişkisi kuran ekip Tevfik Rüştü Aras, Cami Baykurt ve Zekeriya Sertel bu sefer de Fevzi Çakmak ile ortak bir cephe kurmaya çalışmışlardır. Bu üçlü Fevzi Çakmak'ı evinde ziyaret ederek onu ‘İnsan Hakları Derneği’ projesine katılmaya ikna etmişlerdir. Dernek resmi olarak kurulduktan sonra iktidar yanlısı basının hücumuna uğramış hem Fevzi Çakmak hem de Tevfik Rüştü Aras aleyhine yazılar yazılmaya başlanmıştır. Basın komünistlerin gizli faaliyetlerini perdelemek için Fevzi Çakmak'ı kullandıklarını iddia etmiştir. Hükümet

³³ Aclan Sayılğan, *Türkiye’de Sol Hareketler*, Otağ Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1976, s.288.

³⁴ *Görüşler*, 1 Aralık 1945.

³⁵ Zekeriya Sertel, *age.*, s.236.

yanlısı basının saldırılarından sonra Fevzi Çakmak İnsan Hakları Derneği projesinden ayrılmış ve dernek etkinliğini yitirmiştir.³⁶

3. Görüşler Dergisi

1 Aralık 1945 günü tek sayı olarak yayınlanabilen Görüşler dergisi kendisini “haftalık siyasi mecmua” olarak tanımlamıştır. Sahibi ve neşriyat müdürü M. Zekeriya Sertel olarak görülse de derginin yaratıcısı ve gerçek sahibi Sabiha Sertel’dir. Normal bir dergi boyutunda olan Görüşler, 12 sayfa olarak yayınlanmıştır. Derginin fiyatı ise 25 kuruştur. Derginin adresi, ‘Sirkeci Ebussuud Cad. No: 88 İstanbul’dur. Derginin kapağında yazar kadrosu “mecmuamıza yazı vaat edenler” başlığı altında verilmiştir. Celal Bayar, Tevfik Rüştü Aras, Fuat Köprülü, Adnan Menderes, Cami Baykurt ve Sabiha Sertel fotoğraflarıyla birlikte, M. Zekeriya Sertel, Pertev Boratav, Behice Boran, Mediha Berkes, Niyazi Berkes, Hulusi Şeref, Adnan Cemgil, Esat Adil Müstecaplıoğlu, Muvaffak Şerif, Dr. Sabire Dosdoğru, Dr. Hulusi Dosdoğru, Sabahattin Ali, Kemal Bilbaşar, Nail Vahdeti ve Aziz Nesin’in isimleri yer almıştır. Derginin kapağında üzerinde Görüşler yazılı bir el, perde aralamış, perdenin arkasında korkudan titreyen üç insan tasvir edilmiş ve üzerlerinde, “Suistimal, İhtikar ve Faşizm” yazmaktadır. Ayrıca derginin kapağında sadece Sabiha Sertel’in “Zincirli Hürriyet” yazısı taktim edilmiştir.³⁷

Görüşler dergisinin ilk sayfasında yer alan “Haftanın Görüşleri” başlıklı kısım Zekeriya Sertel’e ayrılmıştır. Sertel tanıtım yazısında Görüşler’in Türkiye’de “hemen de ilk çıkan” siyasi dergisi olduğunu belirtmiştir. Batılı ülkelerde özellikle İngiltere ve Amerika’da siyasi dergilerin önemli bir yeri ve rolü olduğu çünkü Dünyada meydana gelen gelişmelerin ve yaşanan olayların günlük gazeteler ile takip edilmesinin zor olduğu, bu yüzden dünyayı daha iyi anlamak için yaşanan gelişmelerin derinlemesine araştırılıp çözümlemesi gerektiği ifade edilmiştir. Dünyada meydana gelen olay ve olguların daha iyi anlaşılması ancak siyasi dergilerin birinci vazifesidir. Sertel, görüşler dergisinin ülke ve dünya meseleleri hakkında okuyucularını aydınlatmak amacıyla zengin ve güçlü bir yazar kadrosu ile yayın hayatına başladığını belirtmiştir. Dergi dünya ve ülke hareketlerinin iç yüzlerin en derinlemesine izah edecekleri gibi edebi, sosyal, ekonomik ve sanatsal konulara da sayfalarında aynı derecede yer vereceklerini vurgulamışlardır.³⁸

³⁶ Eren Efe, *age.*, s. 125-126.

³⁷ **Görüşler**, 1 Aralık 1945.

³⁸ Zekeriya Sertel, “Görüşler- Haftalık Siyasi Mecmua”, **Görüşler**, 1 Aralık 1945, s.2.

Zekeriya Sertel, dünyadaki hiçbir ülkede basının özgürlüklere düşman olamayacağını çünkü özgürlüğün basın için kâğıt kadar hava kadar hayati olduğunu söylemiştir. Fakat tüm dünya basın özgürlüğünü savunurken sadece Türkiye basınının boyunlarına geçirilmiş olan boyunduruktan kurtulmak istemediğini belirtmiştir. Çünkü Matbuat ve Basın Birliği kanunları düşünce ve ifade özgürlüğünü yok etmekte ve basını tamamen devletim emrine vermektedir. Türk basını ise basını boğan bu kanunların kaldırılması yerine sadece birkaç maddesinin değiştirilmesini teklif etmekten başka bir şey yapmamaktadır. Sertel, özgür vatandaşlardan oluşan özgür bir Türkiye’de böyle kanunların yerinin olmadığını, bu kanunlarda ufak çaplı değişiklikler yapılmasını değil tamamen kaldırılmasını istediklerini belirtmiştir.³⁹

Cami Baykurt, dış politika konusunda özellikle Sovyetlere karşı dünyada oluşan güvensizlik konusunu ele almıştır. Sovyet devlet adamlarının samimiyetle kurdukları devletler arası ilişkilere karşın sürekli hüsrana uğradıklarını belirten Baykurt, Faşizme karşı omuz omuza savaşan Sovyetlerde müttefiklerine karşı oluşan bir itimatsızlık olduğunu vurgulamıştır.⁴⁰ 1945 yılının sonlarına doğru “Dörtler” dış politika konusundaki tutumlarını henüz kesin bir dille ifade etmemişlerdi. Dörtler’in sol hareketlere olan mesafesi belirgin değildi. Ayrıca dış politika konusunda Türk/Sovyet ilişkilerine alternatif oluşturma çabaları da henüz netleşmemiştir. Bu durum iktidar açısından muhalefetin meşruiyetinin sorgulanmasına neden olmuştur.⁴¹ Cami Baykurt, Sovyetlere karşı dünya devletlerinin bir güven sorunu olduğu gibi Sovyetlerin de diğer devletlere karşı güven sorunu olduğunu ifade etmiştir. Türk hükümetine de bu esasa göre hareket etmesi gerektiğinin tavsiye edildiği anlamı çıkartılabilir.

Tevfik Rüştü Aras, “Büyük Atatürk, Zavalı Atatürk” başlıklı yazısında Atatürk ile geçirdikleri son yılbaşı gecesini anlatmıştır. Aras, 1938 senesi yılbaşı akşamı Atatürk’ün kendisini Çankaya köşküne çağırdığını, Kavalalı İsmail Hakkı Bey’in de gelmesiyle birlikte çok keyifli vakit geçirdiklerini söylemiştir. Gecenin ilerleyen saatlerinde bir sonraki yılbaşı akşamı geniş bir davet verip birbirlerine küçük hediyeler vermeyi teklif etmişlerdir. Bu fikri beğenen Atatürk, “*Doktor bunu niçin daha evvel düşünüp söylemedin? diye hayıflanınca, zararı yok gelecek yıl böyle yaparız*

³⁹ Zekeriya Sertel, “Matbuatın İsteddiği”, **Görüşler**, 1 Aralık 1945, s.2.

⁴⁰ Cami Baykurt, “Barış Savaşı”, **Görüşler**, 1 Aralık 1945, s.3.

⁴¹ Cemil Koçak, **age.**, s.776.

cevabını verdim. Atatürk müsbet veya menfi bir şey söylemedi, bir müddet düşünür hal aldıktan sonra, bakalım gelecek seneye yaşayacak mıyım?” sözleri ağzından dökülmüştür. Bu konuşmadan sonra Aras, üçünün de içini bir hüznün kapladığını, Atatürk’ün ölümünün yaklaştığını hissettiğini üzülen ifade etmiştir. Aras, yazısının sonunda *“Büyük Atatürk, zavallı Atatürk ve daha zavallı bizler. O büyük adam henüz orta bir yaşta iken, bu kadar vakitsiz ölmeli miydi? Birkaç sene daha yaşayabilseydi neler olacaktı? Ah neler olacaktı?”* demiştir.⁴² Tevfik Aras’ın bu makalesi Görüşler dergisi ve Dörtlerin Atatürkçü bir çizgide hareket edecekleri şeklinde yorumlanabilir.

Görüşler dergisinde sadece Sabiha Sertel’in iki adet yazısı bulunmaktadır. Biri “Değişen Dünya” diğeri ise “Zincirli Hürriyet” başlıklı yazılardır. Sertel’in Değişen Dünya başlıklı yazısı isminden de anlaşılacağı üzere II. Dünya Savaşı sonrası değişen dünya sistemini yorumladığı bir yazıdır. Sertel, *“Yeni dünya nizamı eski mürekkeple yazılamaz.”* diyerek, savaş sonrası kalıcı bir barış atmosferine kavuşmak için eski sistemin savunucularının, muhafazakarlarının ve değişim karşıtlarının tamamen tasfiye edilmesine bağlı olduğunu belirtmiştir. Dünya genelinde gelişim ve değişim yanlıları demokratik birlikler kurmakta ve bu kurulan birlikle seçimleri sosyalistler kazanmaktadır. Sertel, dünya barışının Londra konferansı sonrası çıkmaza girmiş gibi göründüğünü fakat bu durum demokrat, sosyalist ve komünist üç büyük devletin anlaşamayacağı anlamına gelmediğini belirtmiştir. II. Dünya Savaşı’nı kazanmak için ileri demokrat unsurlar nasıl birleştiyse, barışı kurmak ve korumak için de öyle birleşmek zorunda oldukları vurgulanmıştır.⁴³ Sabiha Sertel, dünyada birleşik bir “cephe” ile hareket edilerek sosyalistlerin seçimleri kazandığını ve faşizme karşı dünyada olduğu gibi ülke içerisinde de birlik olması gerektiğini ifade etmiştir.

Sabiha Sertel’in ikinci ve derginin kapağında taktimi yapılan yazısı “Zincirli Hürriyet”tir.⁴⁴ Sertel, hata veya hatalar silsilesinin kimin olursa olsun Cumhuriyetin demokrasi inkılabını tamamlayamadığını çünkü gelişim

⁴² Tevfik Rüştü Aras, “Büyük Atatürk Zavallı Atatürk”, **Görüşler**, 1 Aralık 1945, s.4.

⁴³ Sabiha Sertel, “Değişen Dünya”, **Görüşler**, 1 Aralık 1945, s.5.

⁴⁴ Görüşler dergisinden sonra Mehmet Ali Aybar “Zincirli Hürriyet” isminde bir gazete yayınlamıştır. 1947-1948 yılları arasında Mehmet Ali Aybar, İstanbul sıkıyönetim komutanlığınca yasaklana ve öğrenci hareketleri sonrası kapatmak zorunda kaldığı Hür gazetesi yerine İzmir’de Zincirli Hürriyeti gazetesini çıkartmıştır. Bakınız: İsa Yıldırım, **İnönü Dönemi Sol Düşünce Dergilerinin Olay ve Olgulara Bakışı**, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2022, s.101-103.

aşamasında halkın hakimiyetini değil devletin hakimiyetini hatta ayrıcalıklı bir sınıfın çıkarlarını savunan, halkı ise bu ayrıcalıklı kesim adına sömüren bir sistem haline geldiğini belirtmiştir. Özellikle 1942 Türk-Alman Dostluk Antlaşması'ndan sonra Cumhuriyetin inkılapçı rotasını Faşizm ve Nazizm gibi totaliter sitemlere doğru kırdığını, sonuç olarak da Türkiye'nin ekonomik sistemi, kanunları, siyaseti, sosyal ve kültürel düzeninin tamamen Faşist bir sistem haline geldiğini vurgulamıştır.

Sertel: *“Hür bir vatanda, bütün inşalarına müsavi haklar ve imtiyazlar veren, bütün insanları bu milletin ve vatanın menfaati için işe koşan, bütün vatandaşlarına müşterek vazifeler, say hakkı, insanlık hakkı ve müşterek mesuliyetler kabul eden, mesul devlet istiyoruz. Mesul devlet, vatandaşlarına hesap veren devlettir. Bu devletin içinde hürriyet her vatandaşın malıdır. Ancak kütlenin menfaati ile mukayyettir. Hürriyete bundan başka zincir kabul etmiyoruz.”* diyerek anayasanın ve yasaların temel hak ve hürriyetlerin, halkın ve vatanın beklemleri olduklarını, hür vatandaşlar olarak devlete hesap soracaklarını ve sadece devlete hesap vereceklerini söylemiştir. Sertel, şahsi özgürlüklerinden iktidarda saltanat sürenler için değil ancak halk ve vatan için vaz geçeceklerini, hürriyete bundan başka zincir kabul etmeyeceklerini belirtmiştir.⁴⁵

Görüşler dergisinde yazısı bulunanlardan biri de Esat Adil Müstecaplıoğlu'dur. Esat Adil hukukçu yönüyle “Anayasa, Demokrasi ve Kanunlarımız” başlıklı yazısında Atatürk ve arkadaşlarının yepyeni, ileri ve demokrat bir Türkiye Cumhuriyeti kurmak için büyük bir mücadele verdiklerini hatırlatmıştır. II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'yi de etkisi altına alan Faşist kanunlar ve uygulamalarla demokrasi prensiplerinden geriye doğru bir dönüş yaşanmıştır. Yeni dünya düzeninin hedefi demokrasinin yaralarını sarmak, faşizmin hukuki ve siyasi bütün artıklarının hiçbir ülkede barınmasına fırsat vermemek olduğu belirtilmiştir. Esat Adil, bu yazıyla amacının:

“O buhranlı devirlerde, her ne maksatla olursa olsun, anayasamızın usul ve prensip kanunlarımızın ruhuna ve metnine uymayan, demokrasi esaslarıyla uzlaşmasına imkan olmayan mevzuatımızı gözden geçirmeye ve bunları ileri bir hukuk zihniyeti içinde okuyucularımızı yadırgatmayacak usullerle meydana çıkarmaya çalışacağız.” diyerek bireysel hak ve hürriyetler, basın kanunu, grev hakkı, fikir ve vicdan hürriyeti gibi konularda

⁴⁵ Sabiha Sertel, “Zincirli Hürriyet”, **Görüşler**, 1 Aralık 1945, s.6-7.

anayasa ve yasalarda mevcut eksiklikleri açıklamış ve bu konularda demokrasi adına ne gibi adımlar atılması gerektiğini ifade etmiştir.⁴⁶

Görüşler dergisinde “Faşizm Misyonerleri No:1 – Peyami Safa” başlıklı yazısı ile Adnan Cemgil’in de bir makalesi mevcuttur. Cemgil, II. Dünya Savaşının en buhranlı dönemi olan 1938-1944 yıllarının düşünce ve yazı tarihini incelemek isteyenlerin araştırmalarında en çok yer vereceği kişinin Peyami Safa olduğunu belirtmiştir. Bu yıllar arasında Almanya’da Nazi Partisi’nin ideoloğu olan Alfred Rosenberg ne ise Peyami Safa’nın da Türkiye’de Faşizm ideolojisini yayma rolü üstlendiği vurgulanmıştır.⁴⁷

Sosyolog Behice Boran da Görüşler dergisinde yazı kaleme alanlardan biridir. Boran, Türk köylüsü ve ziraat politikası hakkında görüş ve tespitlerini ifade ettiği yazısında, Türkiye’nin kendi kabuğuna çekilemeyeceği, tarımsal kalkınma konusunda dünyanın uyguladığı temel politikaları benimsemek zorunda olduğunu söylemiştir. Boran:

“Memleketin iktisadi temeli bugün olduğu gibi yarın da ziraat olmalıdır. Sanayii ancak tamamlayıcı bir rolde ve ancak kendine yeter bir iktisat bütünü temin edecek kadar gelişmelidir. Üzerinde durulması, ehemmiyet verilmesi gereken sanayii şubeleri zirai mahsulleri kıymetlendirecek olan sanayiidir, adil temel sanayi şubeleri değildir. Bunlar da büyük makine sanayii şeklinde kurulmayacaktır; memleketimiz sanayine dükkanında veya atölyesinde birkaç çırak ve usta ile çalışan küçük sanat erbabının işletmeleri hâkim olacaktır.” diyerek küçük işletmelerin önemine vurgu yapmış tarımda da küçük ölçekli işletmelerin ön plana çıkmasının doğru olacağını belirtmiştir.⁴⁸

Görüşler dergisinde Sabahattin Ali’nin “Katil Osman” hikayesi, Nail Vahdeti’nin “Mavzer Konuşuyor” şiiri ve Aziz Nesin’in “Güleriz Ağlanacak Halimize” bölümünde “Valizadem ve Büyük Doğu Zaviyesi” başlıklı iki adet fıkra yer almaktadır. Derginin son sayfasında yedi adet karikatür yer almaktadır.

Zekeriya Sertel’in tabiriyle Görüşler dergisi yayınladığı zaman “bomba” gibi patlamış ve bir gün içerisinde kapışılmıştır. Özellikle Sabiha Sertel’in “Zincirli Hürriyet” yazısı tek şef ve tek parti sisteminin demokratik hak ve

⁴⁶ Esat Adil Müstecaphoğlu, “Anayasa, Demokrasi ve Kanunlarımız”, **Görüşler**, 1 Aralık 1945, s.6-7.

⁴⁷ Adnan Cemgil, “Faşizm Misyonerleri No:1 – Peyami Safa”, **Görüşler**, 1 Aralık 1945, s.8.

⁴⁸ Behice Boran, “Zirai Reformda Memleketi İflas Etmiş Bir Rejime Götürmek İstiyorlar”, **Görüşler**, 1 Aralık 1945, s.9.

özgürlüklere nasıl zincir vurduğu desteklenerek halka anlatılmıştır. Sertel, derginin bu kadar büyük ilgi ile karşılanmasının nedenini, halkın uzun yıllar baskı altında boğulan özgürlük taleplerine cevap vermesi olarak ifade etmiştir. Halk Görüşler dergisinde söylemek isteyip de söyleyemediklerini bulmuştur. Dergi halkta olumlu etki bırakmış ama hükümeti özellikle de İsmet İnönü ve Şükrü Saraçoğlu'nu çok sinirlendirmiştir.⁴⁹

Siyasi çevrelerde Görüşler dergisine karşı oluşan sert tepki dergiye yazı vaadinde bulunan Celal Bayar ve arkadaşlarını tedirgin etmiştir. Tevfik Rüştü Aras'a Sabiha Sertel'i aramış ve arkadaşlarının yazı gönderme konusunda tereddüt ettiklerini söylemiştir. Benzer bir konuşma Celal Bayar ile Zekeriya Sertel arasında da yaşanmıştır. Bayar telefonda "*Aman Zekeriya Bey, mahvoluruz, bu ilan bizim çok aleyhimize oldu. CHP bundan yararlanmak için her şeyi yapacak*", demiştir. Birkaç gün önce yazı verme sözü verip, Tan baskını olayı sonrası Bayar ve arkadaşları korkarak yazı yazmaktan vaz geçince Sertel, "*Bu gibi adamlardan zaten başka şey beklenmez*" demiştir.⁵⁰

Celal Bayar, Ankara'da röportaj verdiği bir gazeteciye, İstanbul'da çıkan ve solcu fikirler neşreden "Görüşler" isimli derginin yazarları arasında isminin en üst sırada yazılmasından büyük üzüntü duyduğunu söyleyerek:

"Size şunu kesin olarak söylerim, Kemalizm'e, onun istihdaf ettiği hür milli hakimiyete bağlılığım, başında olduğu kadar saf ve samimidir. Kemalizm'den başka herhangi bir ideoloji ile hiçbir alakam yoktur. Zaten Kemalizm denince, bunun demokrasi mefhumunun tam ifadesi olduğunu biliyorsunuz. İlk günden beri içinde bulunduğum ve zaman zaman mesuliyetini üzerime aldığım inkılabımızın esaslarından ayrılabilmek benim için mümkün değildir.

*Siyasi hayata devam etmek için bana hâkim olana fikirleri ortaya koyacağız. Herkes görecektir. Şimdiye kadar 'muharrirlik' iddiasında bulunmadım. Bu yola girmek niyetinde de değilim. Bu mecmuada olduğu gibi, herhangi başka bir mecmuanın tahrir heyetine dahil olacağım da bahis mevzuu değildir."*⁵¹ diyerek kesin bir dille dergiye yazı vaadinde bulunduğu iddiasını reddetmiştir.

⁴⁹ Zekeriya Sertel, *age.*, s.237.

⁵⁰ Hülya Öztekin, "Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Muhalif Bir Dergi: Görüşler", *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, S 41 / Güz 2015, s.181.

⁵¹ *Akşam*, 1 Aralık 1945, s.2.

4. Tan Matbaası Baskını

İş Bankası tarafından özel sermayeyi savunmak amacıyla yayınlanan “Tan” gazetesi istenen sonucu vermemiş ve satılığa çıkartılmıştır. Yeni bir gazete çıkartmayı düşünen Zekeriya Sertel 1934 yılında Tan gazetesini bütün tesis ve teşkilatı ile satın almıştır. İlk başta Ahmet Emin Yalman ile ortaklık kuran Zekeriya Sertel birtakım uyumsuzluklar sonucu Yalman ile yollarını ayırmıştır. Tan gazetesinin birinci dönemi kapanmış ve Sertel, Halil Lütfi ile ortaklık kurmuştur. Zekeriya Sertel bağımsızlığına kavuştuğunu ve ilk iş gazeteye bir kişilik kazandırmak ve onu kendi istediği ideolojiye yaklaştırmak olduğunu ifade etmiştir. Sertel, Osmanlı döneminden kalma kadroyu değiştirmiş ve yerine devrimci genç bir ekip kurmuştur. Bundan sonra Sabiha Sertel de gazeteye daha sık ve sürekli yazı vermeye başlamıştır.⁵²

Gazete kapatma yetkisinin Bakanlar Kurulu’nda olduğu yıllarda Tan gazetesi en masum yazılarından bile sık sık kapatılmıştır. Fikirlerini söylemekte zorlandığını söyleyen Zekeriya Sertel, havasızlıktan boğulduklarını ifade etmiştir. Bu dönemde sadece basın özgürlüğü değil, bütün demokratik haklar askıya alınmış, işçi, köylü ve aydın örgütlenemez, temel haklarını savunamaz, sendika ve dernek kuramaz, gösteri ve grev yapamazdı. İlerici fikirleri savunan herkesin komünist olarak damgalandığı ve linç edildiği yıllarda Tan gazetesi hedeflerin odağındaydı. Tan gazetesinin yürütmüş olduğu politika Sovyet dostluğu ve faşizm karşıtlığı olmuştur. Sertel, Atatürk’ün de Sovyet dostluğundan yana olduğunu, kendi propagandalarının Atatürk’ün bu görüşü üzerinden yürüttüklerini belirtmiştir.⁵³

Serteller zaman zaman Atatürk’ü eleştirmişlerse de ölümünden sonra yapmış olduğu inkılapların önemi ve uyguladığı sert tedbirlerin gerekliliğini ifade etmişlerdir. Fakat Sabiha Sertel, Atatürk’ün ölümünden sonra en ufak bir eleştirinin dahi “komünistlik” olarak damgalandığı, bu yüzden işçi, köylü ve emekçi kesimlerin haklarını savunanların komünistlik ile suçlanmasına çok kızgındır. Sertel’in bu kızgınlığı Atatürk’e değil, sol/sosyalist akımları ezen buna karşın ırkçı-faşist akımları açıktan açığa destekleyen bürokrasideki hâkim anlayışadır. Serteller CHP’yi başta basın özgürlüğü olmak üzere pek çok konuda eleştirseler de temelde CHP’yi ilerici bir parti olarak görüp desteklemişlerdir. Bu bakış açısı CHP ile sol/sosyalist düşünce

⁵² Zekeriya Sertel, *age.*, s.193-196.

⁵³ Zekeriya Sertel, *age.*, s.197-199.

arasındaki ilişkinin temel noktası olmuştur. Sol/sosyalistler için CHP'nin çizgisi gerekli bir başlangıç noktası olarak görülmüş, geriye gidilmemesi gereken ileri bir çizgi olarak kabul edilmiş fakat yeterli de görülmemiştir.⁵⁴ Atatürk'ün hedefinin modern, sanayisi, sosyal ve ekonomik yapısı güçlü, kapitülasyonlar ve yabancıların baskılarını kurtulmuş bağımsız bir devlet kurmak olduğunu belirten Serteller, Atatürk'ün iradesi ile hareket eden CHP'nin arızasız ve düz bir yolda yürümediğini vurgulamışlardır. Türk milletini muasır medeniyet seviyesine çıkarmak için yapılan inkılaplardan memnun olmayan kesimlerin çıkartması mümkün olan arızalara karşı şiddetli tedbirler almak, özgürlük ve demokrasiye aykırı tedbirler almaya mecbur olmuştur. Serteller, olgunlaşmış bir demokrasiye doğru ilerlemek için alınan tedbirler olumlu sonuçlar verdikten sonra CHP'nin tek parti olarak ülkeyi yönettiğini belirtmişlerdir.⁵⁵ Sabiha ve Zekeriya Sertel çifti Kemalist hamleleri ilerici ve gerekli görüyor ama yeterli bulmuyorlardı. Atatürk'ün ırkçı olmayan milliyetçiliği ve inkılapları övülmüş fakat toprak reformu ve emekçi kesimlerin hakları konusunda adım atılmaması eleştirilmiştir. Sertellerin eleştirilerini Atatürk'ten ziyade onun çevresine yönelttikleri sezilmektedir.⁵⁶

Tan gazetesi II. Dünya Savaşı'nın başlarında diğer günlük gazeteler gibi Milli Şef ve onun yönetimini öven yazılar yazmış, muhalif bir tavır sergilememiştir. Dış politika konusundan Sovyetlere karşı yürütülen kötü propagandanın etkilerini azaltıp, Sovyetlere karşı sempati oluşmasını sağlamak hedeflenmiştir.⁵⁷ Sertellerin hükümet politikalarına karşı tutumu savaşın seyrine göre değişiklik göstermiştir. Savaşın ilk yıllarında hükümete destek veren ve ılımlı muhalefet yapan Serteller, savaşın gidişatına paralel olarak hükümetin Almanya ile kurmuş olduğu yakın ilişki ve bunun sonucunda kamuoyunda artan Alman yanlısı tavır eleştirilmiştir. Ülke içerisinde Almanya yanlısı bir atmosferin hâkim olmaya başladığı yıllarda Sertellerin de hükümete karşı eleştirilerinin dozu artmıştır.⁵⁸

Tan gazetesinin ve Sertellerin iktidara karşı eleştirilerinin dozunu arttırdıkları bir günden bahsetmek zordur. Yine de bir dönüm noktası belirlemek gerekirse Almanya'nın Stalingrad Savaşında ağır bir yenilgi

⁵⁴ Ali Ulvi Özdemir, agm., s.192.

⁵⁵ Sabiha Zekeriya Sertel, "Halk Fırkasının Geçirdiği Tekâmül", *Tan*, 30 Mayıs 1939, s.5.

⁵⁶ Ali Ulvi Özdemir, agm., s.194.

⁵⁷ Baskın Oran, agm., s.260.

⁵⁸ Ali Ulvi Özdemir, agm., s.198.

aldığı Şubat 1943 tarihi gösterilebilir. Ayrıca Zekeriya Sertel, İngiltere ve Amerika'ya yapmış olduğu gezi sırasında özellikle Amerika'nın savaş sanayiinde kat etmiş olduğu büyük üretim ve teknik gücünü görmüştür. Sertel bu gezi sonucunda Almanya'nın Amerika'nın sahip olduğu endüstri gücüyle yarışamayacağına ve savaşı kaybedeceğine kanaat getirmiştir. Buna rağmen Zekeriya Sertel basın kanunu ve sansür baskısı altında açıktan muhalefet etmemiş, iktidarı destekleyen tavırdan eleştirinin şiddetini artırdığı döneme geçiş yavaş yavaş olmuştur.⁵⁹

Görüşler dergisinin yayınlanması hükümeti özellikle de İnönü ve Saraçoğlu'nu çok kızdırmıştır. Zekeriya Sertel, tanıdığı birinin gelip ertesi gün bazı üniversiteli gençlerin Tan matbaası önünde gösteri yapacaklarını haber verdiğini, bazı nahoş şeyler yaşanması ihtimaline karşı tedbirli olmaları için kendilerini uyardığını söylemiştir. Sertel, hemen İstanbul valisi Lütfi Kırdar'a telefon edip, önlem almalarını rica etmiş, Kırdar da "*Biliyorum ve gereken tedbirleri aldım, merak etme*" cevabını vermiştir. Zekeriya Sertel, her zaman olan ufak çaplı bir gösteri olacağını düşünüp çokta önemsememiştir. Fakat ertesi gün gazeteleri okuduğu zaman 'Tanin' gazetesinde Hüseyin Cahit Yalçın'ın 'Kalkın Ey Ehli Vatan' başlıklı halkı Sertellere karşı kışkırtan bir yazı ile karşılaşmıştır. Yalçın yazısında Tan gazetesini ve Tan'cuları komünistlikle suçlamış, halkı da matbaalarını kırmaya çağırmıştır. Sertel, o gün yapılacak gösterinin hükümet tarafından tertip edildiğini, Yalçın'a da bu doğrultuda bir yazı yazması talimatı verildiğini iddia etmiştir.

4 Aralık sabahı erken bir saatte üniversiteli bir genç Zekeriya Sertel'in evini aramış ve bir grup gencin Tan matbaasına saldırmaya hazırlandığını ve o gün matbaaya gitmemesini söylemiştir. Sertel, tekrar vali Lütfi Kırdar'ı aramış ve "*Merak etme, matbaanın etrafını polis kuvveti ile kuşattım. Tehlike yok.*" yanıtını almıştır. 4 Aralık 1945 günü sabah üniversiteli faşist bir genç grup ellerinde baltalar, balyozlar ve kırmızı mürekkep şişeleriyle Tan matbaasına saldırmışlardır. Orada hazır bulunan polisler bu saldırıyı sadece izlemişler, göstericiler makineleri kırmış ve her şeyi tahrip etmiş, yakıp yıkmışlardır. Göstericiler ellerinde kırmızı boya ile Sertel'leri aramaya başlamışlardır. Zekeriya Sertel, amaçlarının karı-koca ikisini de çırılçıplak soyup üzerlerine kırmızı boya döküp, "İşte Kızıllar" diye bağırarak sokak sokak gezdirmek olduğunu söylemiştir. Zekeriya Sertel'i üzün en acı şey tüm bunların polisin gözünün önünde yaşanıyor olmasıydı.

⁵⁹ Ali Ulvi Özdemir, agm., s.207.

Bu sırada göstericiler Beyoğlu'na geçmiş Sabahattin Ali ve Cami Baykurt'un çıkartmış oldukları 'La Turquie' gazetesinin matbaasını da kırıp yakmış oradan da vapurla Kadıköy'e geçip Sertel'lerin evlerini basmayı düşünüşlerdir.

Zekeriya Sertel valiyi tekrar aramış ve *"Aldığınız tedbirin verdiği sonuçtan memnun musunuz? Şimdi de Faşistler evime geliyor. Matbaamı yıkturdunuz, bari hayatımıza kastedilmesine önleyin."* demiştir. Zekeriya Sertel'i inciten şey valinin özür bile dilemeye gerek görmemesi olmuştur. Vali tekrar garanti vermiş ve *"Merak etme, olan oldu. Fakat hayatın güven altındadır. Gençlerin bindiği vapurun Kadıköy'e uğramadan Adalar'a gitmesini emrettim. Sizin için tehlike yoktur."* ve sonra devam ederek, *"Evet ama siz şimdi neredesiniz? Evdeyseniz ihtiyaten başka yere gidin. Evde oturmayın."* demiştir. Sertel, *"Demek ki, evimi de koruyamayacaktı. Hayatımız da tehlikedeydi."* diyerek evlerini bırakıp komşulardan birinin evine sığındıklarını söylemiştir.⁶⁰

Tan matbaası saldırısı basında da geniş yer almıştır. Cumhuriyet gazetesi İstanbul üniversitesi ve diğer yüksek okulların öğrencilerinin Tan ve Yeni Dünya gazeteleri ile Görüşler dergisinin basın yayın alanında son dönemlerde takip ettikleri yayın politikasını protesto etmek için gösteri yaptıklarını belirtmiştir. Akşam gazetesi göstericilerin *"Yaşasın Atatürk, Yaşasın İnönü, Yaşasın Demokrasi Ne Faşistiz Ne Komünistiz, Demokratiz, Bu Vatan Parçası Türk Olanlarıdır, Vatandaş Kötü Niyetli Olanların Gazetelerini Okumayınız, Kahrolsun Serteller, Kahrolsun Komünizm, Yaşasın Türk Demokrasisi,"* yazılı pankartlar taşımışlardır. Tan matbaasını tahrip ettikten sonra gençler Taksime doğru yürüyüşe geçmiş ve yol üstündeki mağaza vitrinlerine ve taşıtlara tebeşirle 'Kahrolsun Serteller, Mahvolsun Kızıllar ve Görüşlerle Görüşük' yazmışlardır. Göstericiler Taksim Cumhuriyet Anıtına gelmiş, abideye çelenk bırakmış, Atatürk ve İnönü'nün resimlerini asmışlardır. Göstericiler Vilayet konağına sonra da CHP İstanbul il başkanlığına uğrayıp tezahüratlar yaptıktan sonra dağılmışlardır. Başta İzmir olmak üzere başka şehirlerde de Serteller ve Görüşler dergisini protesto eden küçük çaplı gösteriler yapılmıştır.⁶¹

Tan matbaası baskını CHP grup toplantısında da görüşülmüş ve Başbakan, *"Hükümetin geniş demokrasi anlayışını kökleştirmek için bu yayın karşısında sükunetli ve sabırlı bir hareketi tercih ettiğini ve kanun*

⁶⁰ Zekeriya Sertel, *age.*, s.237-238.

⁶¹ **Cumhuriyet**, 5-6 Aralık 1945; **Akşam**, 5-6 Aralık 1945.

gözünde suç delili bulunanların dosyalarını kanunun takibine vereceklerini” söylemiştir.⁶² Bu olayda suç matbaası kırılan Serteller ve Görüşler dergisine kesilmiştir. Cumhuriyet ve Akşam gazetelerinin Tan Matbaası baskını haberlerinin hemen yanında Celal Bayar’ın yeni parti kurmak üzere olduğu ve İsmet İnönü ile görüştüğü haberleri yer almaktadır.

Tan matbaasını tahrip eden saldırganların ceza alması beklenirken, mağdur olan taraf Sabiha Sertel, Zekeriya Sertel, Halil Lütfi Dördüncü ve Cami Baykurt hakkında dava açılmış ve Şubat 1946’da tutuklanarak ceza evine girmişlerdir. Sabiha ve Zekeriya Sertel mahkeme sırasında yaptıkları savunmalarında bu davanın hukuki değil siyasi bir dava olduğunu, 4 Aralık hadisesinin gerçek amacının muhalefeti susturmak ve sindirmek olduğunu ifade etmişlerdir. Dava sonucunda ‘suç mevzuu yazılarla sanıkların Türkiye Büyük Millet Meclisi’ni tahkir ve tezyif etmiş oldukları’ suçunu sabit görmüş ve Sabiha ve Zekeriya Sertel’e birer yıl, Cami Baykurt’a on ay, Halil Lütfi Dördüncü’ye dokuz ay on gün hapis cezası verilmiştir. Karar temyize götürülmüş ve Yargıtay Birinci Ceza Mahkemesi 14 Mayıs 1946 tarihli kararı ile dördü de 4 aylık mahkumiyetin ardından serbest kalmışlardır.

Sabiha Sertel, Saraçoğlu Hükümeti’nin amacının bir taşla iki kuş vurmak olduğunu ifade etmiştir. Birincisi Celal Bayar ve arkadaşlarının ilerici demokrat çevrelerle iş birliği yapmasını engellemek, ikincisi de Amerika’dan yardım alabilmek için ülkede komünist tehlikesi varmış gibi göstermek. Bunu yapmak için demokrat cephenin en zayıf halkası ‘Serteller ve Baykurt’a saldırılmış böylece CHP karşısındaki muhtemel siyasi güç henüz kuruluş aşamasındayken bir daha birleşmemek üzere bertaraf edilmiş oldu.⁶³

Dönemin sol/sosyalist aydınları 4 Aralık olayı ile ilgili görüşlerini sık sık ifade etmişlerdir. Bunlardan biri de Esat Adil Müstecaplıoğlu’dur. Esat Adil, Tan matbaasının tahrip edilmesi olayını ‘Gün’, ‘Tan’ ve ‘Yeni Dünya’ gibi demokrasiyi savunan ilerici dergi ve gazetelerin seslerini kesmek için tertip edildiğini, Türk üniversitelerinin ve aydın gençlerin bu suça ortak edilmeye çalışıldığını belirtmiştir. Esat Adil yazısında Sabiha ve Zekeriya Sertel’in mahkemedeki savunmalarından da örnekler vererek bu saldırıyı

⁶² Cumhuriyet, 5 Aralık 1945; Akşam, 5 Aralık 1945.

⁶³ Hülya Öztekin, *Tan Serteller Yönetiminde Muhafif Bir Gazete*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2016, s.412-415.

üniversite gençliğinin yapmadığını ve bu menfur hadisenin üniversite gençliğine mal edilmesinin yanlış olduğunu vurgulamıştır.⁶⁴

Aziz Nesin, Tan matbaasına saldıranların üniversite gençliğini temsil etmediğini iddia edenlerden biridir. Aziz Nesin, ‘Tan ve Yeni Dünya’ gazetelerinin üniversitelerin özerk olmasını her zaman savunduklarını ve bunun için mücadele ettiklerini, bundan dolayıdır ki gerçek üniversite gençliğinin bu hadiseye dahil olmadıklarını ifade etmiştir. Ayrıca Ankara’daki yüksek tahsil gençliğinin İstanbul gazetelerine ve Ankara’da Ulus gazetesine telgraf çekip bu hadiseyi kınamışlar fakat gazeteler bu telgrafları yayınlamamışlardır.⁶⁵

4 Aralık baskınını savunan ‘Üniversiteli’ isim bir dergi bu baskını yapanların üniversite öğrencileri olduklarını ve bunu yaparken hür iradeleriyle, kimseden emir almadan yaptıklarını iddia etmişlerdir. Asaf Ertekin sistemli bir şekilde bu üzücü hadisenin aydın üniversite gençliğine mal edilmeye çalışıldığını ifade etmiştir. Ankara ve İstanbul yüksek tahsil gençliğinin ve rektörün demeçleri ve gazetelere çekilen telgrafların görmezden geldiği ve Türk gençliğinin günlük siyasi çekişmelerin malzemesi yapılmamasını tavsiye etmiştir.⁶⁶

Sabiha Sertel ve Zekeriya Sertel 4 Aralık Tan Matbaası baskınının aydın yüksek tahsil gençliği ile hiçbir alakası olmadığını verdiklerini beyanatlarda altını çizerek söylemişlerdir.⁶⁷ Başta Sertel’ler olmak üzere dönemin sol/sosyalist aydınları 4 Aralık hadisesinin hükümetin bir tertibi olduğunu ve Atatürk’ün Türk istiklalini emanet ettiği aydın Türk gençliğinin bu olayla bir alakası olmadığını savunmuşlardır.

Tan matbaası baskınının tek amacı Serteller ve Tan gazetesine gözdağı vermek değildi. Tan matbaası olayının asıl amacı DP ile sol/sosyalist hareketin bağlarını koparmak için verilen bir gözdağıdır. Bu hadisenin hükümetin bilgi dahilinde hatta hükümet tarafından tertip edilmiş olması ihtimali yüksektir. II. Dünya Savaşı boyunca Müttefiklerden yana fakat kararsız bir oyalama politikası güden Türkiye, savaştan güçlenerek çıkan Sovyetler Birliği karşısında tek başına kalma korkusuna kapılmıştı. Sovyetlere karşı Batı’nın desteğini almak için ülke içerisinde “komünizm tehlikesi”

⁶⁴ Esat Adil Müstecaplıoğlu, “Tahrikçilik Modası”, **Gün**, 15 Haziran 1946, yıl 1, S 19, s.1-12.

⁶⁵ Aziz Nesin, “Sıkı Mı?”, **Gerçek**, 12 Temmuz 1946, yıl 1, S 6, s.2.

⁶⁶ Asaf Ertekin, “4 Aralık Hadisesi”, **Söz**, 1 Temmuz 1946, S 4, s.3.

⁶⁷ Gün, “Rektör, Sabiha ve Zekeriya Sertel Ne Diyor?”, 15 Haziran 1946, S 19, s.12.

varmış gibi bir hava estirilmiş oldu. İkinci olarak kuruluş aşamasındaki DP'nin kontrol altında tutulması ve partiyi sola kaydırması muhtemel Sertellerle dirsek temasının kesilmesi idi. Tan matbaası baskını bu iki hedefi de başarı ile gerçekleştirmiştir.⁶⁸ Burada şu konuya da açıklık getirmek istiyoruz. “Komünizm Tehlikesi” iktidarın Batı'nın desteğini almak için aslında var olmayan ama varmış gibi gösterilen bir propaganda mıydı? Türkiye Komünist Partisi 1938'ten 1943 yılına kadar şartlar gereği sessiz kalmayı tercih etmiştir. II. Dünya Savaşının ilk yıllarında yani Almanya'nın üstün konumda olduğu yıllarda Türkiye'de oluşan Nazi sempatanlığına karşı TKP'li sol/sosyalist aydınlar basın-yayın yolu ile mücadeleye başlamışlardır. 1943 yılında Faris Erkmen “En Büyük Tehlike” başlıklı broşürü yayınlamış ve Türkçü-Turancı kesimin fikirlerinin ülke varlığını tehdit ettiğini ve yabancı emellere hizmet ettiklerini iddia etmiştir.⁶⁹

Faris Erkmen'in alman ajanı olarak isimlendirdiği Türkçü-Turancı kesim, Hüseyin Nihal Atsız'ın “En Sinsi Tehlike” başlıklı kitapçığı ile Erkmen'e karşılık vermiştir. Böylece Türkçüler ve Sol/Sosyalistler arasında çatışma bariz hale gelmiştir. Atsız, Orhun dergisinin 1944 Mart ve Nisan ayında yayınlanan 15. ve 16. sayılarında “Başvekil Saraçoğlu Şükrü'ye Açık Mektup” başlıklı yazıları yayınlamıştır. Bu yazılarda Atsız, devlet kadrolarına komünistlerin sızdığını, Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in bu komünistleri koruyup kolladığını ifade etmiş hatta Sabahattin Ali, Pertev Nail Boratav, Sadrettin Celal ve Ahmet Cevat Emre'nin isimlerini vererek Milli Eğitim bakanlığında görev almış dört komünisti kendince teşhir etmiştir. Bunun üzerine Sabahattin Ali, Hasan Ali Yücel ve Falih Rıfkı Atay'ın telkinleri ile Atsız'a hakaret davası açmıştır.⁷⁰ Sabahattin Ali, Hüseyin Nihal Atsız davası “iki imanın; milliyetçilik ve komünizmin çarpışması” olarak görülmüştür.⁷¹ 3 Mayıs 1944'te yaşanan olaylar ve sonrasında Türkçü-Turancı Dava ile bu süreç sonuçlanmıştır. Burada Hüseyin Nihal Atsız'ın başbakana hitaben yazdığı mektupta belirttiği komünizm tehlikesini, komünizm karşıtı bir kişinin basit bir abartısı olarak mı görmeliyiz. O yıllarda sol/sosyalist düşünce sadece kamuda çalışan belirli kişilerle mi sınırlıydı? Halkta bunun karşılığı neydi? Bu soruların cevabını

⁶⁸ Ali Ulvi Özdemir, agm., s.211.

⁶⁹ Eren Efe, age., s.68.

⁷⁰ Ahmet Bican Ercilasun, **Atsız Türkçülüğün Mistik Lideri**, Panama Yayınları, İkinci Baskı, Ankara, 2019, s.66.

⁷¹ Orhangazi Ertekin, “Cumhuriyet Döneminde Türkçülüğün Çatallanan Yolları”, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Milliyetçilik**, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2020, s.370.

1946 yılında cemiyetler kanununda yapılan değişiklik ile sınıf temelli parti, dernek ve sendikaların kurulması ile görmekteyiz.

1946 yılında sol/sosyalist partiler kurulmuş fakat içlerinde sadece iki parti ön plana çıkmıştır. Birincisi Esat Adil Müstecaplıoğlu'nun kurucusu olduğu Türkiye Sosyalist Partisi, ikincisi Şefik Hüsnü Deymer'in kurucusu olduğu Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi'dir. Bu iki parti 1945-1960 yılları arasında işçi, sosyalist veya sosyal demokrat gibi isimlerle kurulan partilerin olmasına karşın sendikalar ve işçiler üzerinde etkin bu iki parti olmuştur. Kemal Karpat, 1946 yılında kurulan yüz kadar sendikanın en az 12 tanesinin solculara ait olduğunu belirtmiştir. Karpat'ın verdiği rakam bu iki partinin sendikal örgütlenmesini tam olarak ifade edememektedir. Rasih Nuri İleri, TSEKP tarafından kurulan İstanbul İşçi Kulübü ile 5 sendika birliğinin olduğunu ve bu birliklere bağlı 25 sendikanın kurulduğunu ifade etmiştir. İleri, TSP'nin 6 işkolu sendikası ve Türkiye İşçi Sendikaları Federasyonu'nu kurduklarını söyleyerek, bu iki partinin işçi kulübü, sendika ve birlik sayısının 38 olduğunu belirtmiştir. İşçileri Bakanı Şükrü Sökmensüer 16 Aralık tedbirleri ile ilgili mecliste yaptığı konuşmasında 38 sendikanın yöneticilerinin sicilli fanatik komünistler olduğunu söylemiştir.⁷² Böylece İleri ve Sökmensüer'in verdiği rakamlarla TSP ve TSEKP'e bağlı 40 kadar sendikal örgütün varlığından söz edebiliriz.⁷³ Geniş halk kitlelerinde karşılığı olmasa da yasal zemin bulduğu anda Türkiye'de sol/sosyalist hareket azımsanmayacak bir örgütlenme ile kendisini göstermektedir. Sonuç olarak Türkçü kesimlerin ve hükümetin ifade ettiği "komünizm tehlikesi" içi boş bir ifade veya "varmış gibi" gösterilen önemsiz bir konu değildir.

⁷² "Kısa bir zamanda memleketimizin muhtelif şehirlerinde yerden biter gibi sendikalar üremiş ve türemiştir. (38) sendika kananı ve gayri siyasi cemiyetler maskesi altında kurulan bu sendikaların kurucu ve yönelim uzuvlarını hemen hepsinin sicilli ve fanatik komünistlerden mürekkep oluşu vakasının yanında, bunların gerçek mahiyetini, Komünist Partisi Genel Kurulunca tanzim edilip vilâyet komünistlerine gönderilen..." İşçileri Bakanı Şükrü Sökmensüer'in Türkiye'de komünist faaliyetler hakkındaki meclis konuşması için bakınız: **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem VIII, C 4, Toplantı: 37. Birleşim, 29 Ocak 1947, s. 66-76

⁷³ Aziz Çelik, **Vesayetten Siyasete Türkiye'de Sendikacılık (1946-1947)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s.89.

SONUÇ

Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye çok partili demokratik hayata geçiş denemeleri yapılmış fakat başarılı olunamamıştır. II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Tek Partili rejim devam etmiştir. Savaş sonrası tek partili, tek şefli rejimlerin savaşı kaybetmesi ile baskıcı, totaliter ve faşist sistemler tarihin karanlık sayfalarında yerini almıştır. Türkiye İsmet İnönü öncülüğünde savaş dışı kalmayı başarmış fakat savaş ekonomisi toplumun refah seviyesini düşürmüş ve geniş halk kitlelerinin iktidardan uzaklaşmasına neden olmuştur. Hem değişen dünya şartları hem de ülke içi dinamiklerin baskısı sonucu Türkiye artık çok partili demokrasiye geçilmesinin zamanı geldiğini kabul etmiştir. Savaş bitiminde Sovyetlerin vermiş olduğu nota ile de Türkiye'nin Batı ile yakınlaşması hızlanmıştır. Savaş yıllarında palazlanan yerli sermayenin Amerikan sermayesinin ülkeye gelmesi yönündeki isteği de bu durumu hızlandıran iç nedenlerden biri olmuştur.

II. Dünya Savaşı sonrası çok partili hayata geçiş sürecinde Türkiye sol/sosyalist hareketi de uzun zamandır üzerlerindeki baskının azaldığı düşüncesi ile siyasi hayatta etkin olmaya çalışmışlardır. Burada ilk olarak geniş bir tabana sahip olmayan sol/sosyalist hareket demokrasi yanlısı kesimlerle 'cephe' kurma stratejisi yürütmüştür. CHP'den ayrılan Celal Bayar ve arkadaşlarının parti kurma çalışmaları sol/sosyalist hareketin önde gelen isimlerinden Sabiha ve Zekeriya Sertel çiftinin girişimleri ile tek parti yönetime karşı bir cephe hareketine dönüşmüştür. Yeni kurulacak partinin ihtiyacı olan yayın organını çıkartma görevi Sabiha Sertel'e verilmiş ve sonuçta 1 Aralık 1945 günü 'Görüşler' dergisi yayın hayatına bomba gibi düşmüştür.

Görüşler dergisinin yayınlanmasından hükümet büyük rahatsızlık duymuştur. 4 Aralık günü üniversiteli gençler tarafından yapılan bir saldırı sonucu Görüşler dergisi matbaası saldırıya uğramıştır. Tan matbaası saldırısının hükümet tarafından tertip edildiği kuvvetle muhtemel bir iddiadır. Tan matbaası saldırısından sonra telaşa kapışan DP'nin kurucuları yazı vaat ettikleri Görüşler dergisi ile bağlarının olmadığını söylemişler ve Sertel'lerden isimlerinin yazı vaat edenler listesinden çıkartılmasını istemişlerdir. Böylece çok partili hayata geçiş sırasında DP ile solun ilişkisi kesilmiştir. Tan matbaası saldırı iç politika da bu sonucu doğururken dış politikada da ülke içerisinde bir 'komünizm' tehlikesi varmış imajı çizmiş ve Amerika'nın desteğinin alınmasında etkili olmuştur. Esasında komünizm tehlikesi sadece bir imajdan ibaret değildi. 1946 yılında kurulan sol/sosyalist

parti ve sendikal örgütler bize uygun şartlar altında sol örgütlenmenin güçlü olduğunu göstermiştir. Fakat 16 Aralık 1946'da sol/sosyalist parti, sendika, yayın organları Sıkıyönetim tarafından kapatılmıştır. Bu durum göstermektedir ki II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye çok partili hayata sola kapalı bir şekilde geçiş yapmıştır.

KAYNAKÇA

Resmî Yayınlar

Resmî Gazete

TBMM Tutanak Dergisi

Sürelî Yayınlar

Akşam

Cumhuriyet

Gerçek

Görüşler

Gün

Söz

Tan

Telif ve Tetkik Eserler

Ahmad, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980**, Çev. Ahmet Fethi, Hil Yayın, 5. Baskı, İstanbul, 2015.

Aras, Tefik Rüştü, “Büyük Atatürk Zavallı Atatürk”, **Görüşler**, 1 Aralık 1945.

Baykurt, Cami, “Barış Savaşı”, **Görüşler**, 1 Aralık 1945.

Boran, Behice, “Zirai Reformda Memleketi İflas Etmiş Bir Rejime Götürmek İstiyorlar”, **Görüşler**, 1 Aralık 1945.

Cemgil, Adnan, “Faşizm Misyonerleri No:1 – Peyami Safa”, **Görüşler**, 1 Aralık 1945.

Çavdar, Tefik. **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1939-1950)**, İmge Kitapevi, 3. Baskı, Ankara, 2004.

Çelik, Aziz, **Vesayetden Siyasete Türkiye'de Sendikacılık (1946-1947)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

Çiftçi, Ali, “Tek Parti İktidarı Döneminde Çok Partili Siyasal Hayata Alternatif Katılım Modelleri”, **Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 9 (24), 2018, 308-329.

Çulha, Metin, “Türkiye’de Sosyalist Düşüncenin Doğuşu: Konjonktürün Başatlığı”, **Praksis**, S 6, Bahar, 2002, 9-21.

Diñçer, Hasan, “II. Dünya Savaşı Yılları’nda Türkiye’de Bir Dergi: Yurt ve Dünya”, **Atatürk Yolu Dergisi**, S 42, Kasım 2008, 193-230.

Efe, Eren, **Demokrasiye Geçiş Sürecinde Türkiye’de Sol Basın (1945-1950)**, Doktora Tezi, İstanbul, 2016.

Ercilasun, Ahmet Bican, **Atsız Türkçülüğün Mistik Lideri**, Panama Yayınları, İkinci Baskı, Ankara, 2019

Ertekin, Asaf, “4 Aralık Hadisesi”, **Söz**, 1 Temmuz 1946, S 4.

Ertekin, Orhangazi, “Cumhuriyet Döneminde Türkçülüğün Çatallanan Yolları”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-Milliyetçilik**, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2020.

Gün, “Rektör, Sabiha ve Zekeriya Sertel Ne Diyor?”, 15 Haziran 1946, S 19.

İleri, Rasuh Nuri, Der. **1947 TKP Davası-Kırklı Yıllar 4**, TÜSTAV, İstanbul, 2003.

Kadri Unat, **Cumhuriyet Halk Partisi’nin Genel Seçim Propagandaları (1927-1957)**, Doktora Tezi, T.C. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2015.

Koçak, Cemil, **Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) – İkinci Parti**, C 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

Mumcu, Uğur, **40’ların Cadı Kazanı**, um:ag Vakfı Yayınları, 24. Baskı, Ankara, 2018.

Müstecaplıoğlu, Esat Adil. “Anayasa, Demokrasi ve Kanunlarımız”, **Görüşler**, 1 Aralık 1945.

Müstecaplıoğlu, Esat Adil. “Tahrikçilik Modası”, **Gün**, 15 Haziran 1946, yıl 1, S 19.

Nesin, Aziz, “Sıkı Mı?”, **Gerçek**, 12 Temmuz 1946, Yıl 1, S 6.

Oran, Baskın, "İkinci Dünya Savaşında Türkiye de Siyasal Hayat ve Sağ Sol Akımları". **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, S 24 (1969), 227-275.

Özdemir, Ali Ulvi, “Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Türk Solunun DP ve Hükümet ile İlişkileri 1945-1946”, **Atatürk Yolu Dergisi**, S 55, Güz 2014, 177-242.

Öztekin, Hülya, “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Muhalif Bir Dergi: Görüşler”, **İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi**, S 41 / Güz 2015, 170-191.

Öztekin, Hülya. **Tan Serteller Yönetiminde Muhalif Bir Gazete**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2016.

Sayılgan, Aclan, **Türkiye’de Sol Hareketler**, Otağ Yayınları, Üçüncü Baskı, İstanbul, 1976.

Sertel, Sabiha Zekeriya, “Halk Fırkasının Geçirdiği Tekâmül”, **Tan**, 30 Mayıs 1939.

Sertel, Sabiha, “Değişen Dünya”, **Görüşler**, 1 Aralık 1945.

Sertel, Sabiha, “Zincirli Hürriyet”, **Görüşler**, 1 Aralık 1945.

Sertel, Zekeriya, “Görüşler- Haftalık Siyasi Mecmua”, **Görüşler**, 1 Aralık 1945.

Sertel, Zekeriya, “Matbuatın İsteddiği”, **Görüşler**, 1 Aralık 1945.

Sertel, Zekeriya, **Hatırladıklarım**, Can Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 2019.

Şener, Mustafa, “Burjuvazi Uygarlığının Peşinde- Örgütlenme Çabaları ve İşçi Eylemleri”, **Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Sosyal Hayat**, Editör Gökhan Atılğan, 3. Basım, Yordam Kitap, İstanbul, 2019.

Timur, Taner, **Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş**, İmge Kitapevi, 4. Baskı, Ankara, 2020.

Toker, Metin, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1960**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2020.

Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye’de Siyasal Partiler Cilt 1 İkinci Meşrutiyet Dönemi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.

Tunçay, Mete. “Türkiye Cumhuriyeti’nde Düşünce Akımları”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 7, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983

Uslu, Ateş. “Çok Partili Hayata Dönüş Dönemi – Seçim Yasasının Değişmesinden 1946 Seçimlerine”, **Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de**

Sosyal Hayat, Editör Gökhan Atılğan, 3. Basım, Yordam Kitap, İstanbul, 2019.

Uzun, Hakan. “Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1946 Olağanüstü Kurultayı”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi Journal Of Modern Turkish History Studies**, XIII/26 (2013-Bahar/Spring), 139-161.

Yıldırım, İsa. **İnönü Dönemi Sol Düşünce Dergilerinin Olay ve Olgulara Bakışı**, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2022.

Yıldırım, Sinan. “Demokrat Parti ve Dönemi: Sol Tarih yazımında “Kayıp” Zamanın İzinde”, **Praksis**, S 18, <http://www.praksis.org/tumsayilar/18-sayi-tarih-yazimi-2/>, 23-42.